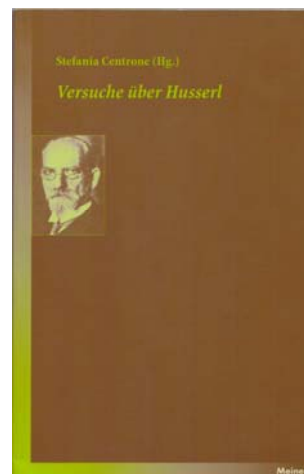

OPINII DESPRE CĂRȚI

În obiectiv:

Stefania Centrone (Hg.), *Versuche über Husserl*,
Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2013, 276 p.

PSIHOLOGIA BRENTANIANĂ ÎN CONTEXTUL NOILOR ÎNCERCĂRI DESPRE HUSSERL

ION TĂNĂSESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Lucrarea editată de Stefania Centrone, *Versuche über Husserl* este alcătuită din nouă studii cuprinzătoare consacrate unor teme fundamentale pentru fenomenologia husserliană și pentru modul în care este ea receptată astăzi, mai ales în spațiul filosofiei analitice. Ca idee generală, majoritatea studiilor din volum sunt concepute ca o discuție asupra fundamentelor fenomenologiei, discuție în care este prezentată și analizată în paralel poziția lui Husserl și a altor gânditori de care a fost influențat (Franz Brentano și Bernhard Bolzano) sau pe care i-a influențat (Heidegger), sau, în fine, prin comparație cu care demersul lui poate fi pus într-o nouă lumină, cazul lui Wittgenstein. După cum afirmă editoarea în *Prefață*, studiile doresc să pună în lumină „contribuția lui Husserl la istoria și filosofia logicii în secolul XX” (p. 7). Scopul lor nu este acela de a „oferi o judecată definitivă asupra operei husserliene, ci, mai degrabă, de a deschide perspective interpretative pornind de la care îi poate fi judecată opera” (p. 7). Doi dintre autorii prezenți în volum sunt nume consacrate în receptarea analitică a fenomenologiei husserliene, Wolfgang Künne și Dagfinn Føllesdal, ceea ce explică probabil faptul că fiecare dintre ei este prezent în volum cu câte două studii.

Rev. filos., LXI, 4, p. 403–419, București, 2014

În cele ce urmează, o să prezint în linii generale problematica a opt dintre aceste studii, pentru mă ocupa mai apoi pe larg de articolul consacrat raportului Brentano – Husserl de Markus Stepanians.

Studiul lui Wolfgang Künne, *Edmund Husserl. Leben, Werk und Wirkung* (pp. 9–32), constituie o expunere incitantă, plină de substanță, a traseului academic al lui Husserl (Halle, Göttingen, Freiburg) și a influenței exercitate de el în fiecare dintre aceste perioade prin enumerarea autorilor care i-au audiat cursurile și a direcției în care au receptat și dezvoltat ei fenomenologia. În expunerea lui, Künne citează elocvent remarca lui Helmuth Plessner, conform căreia Heidegger a fost autorul datorită căruia Husserl „a fost alungat din inima tinerei generații în ungherele reci ale celebrității istorice” și nu omite să amintească reacțiile epistolare ale lui Husserl față de filosofia lui Heidegger, pe care o considera exemplară pentru o generație marcată „de psihoza rupturii de filosofia științifică” (p. 18). Această generație „a răstălmăcit sensul profund al începuturilor incomplete și a fragmentelor publicate de mine, a propagat o fenomenologie pretins îmbunătățită și m-a cinstit ca pe un tată venerabil deja depășit” (pp. 18–19). În ultima parte a introducerii lui, Künne circumscrie situația dificilă în care s-a aflat Husserl în perioada venirii național-socialismului la putere, pentru a preveni spre final asupra pretenției mesianice a lui Husserl de a oferi un stil de filosofare capabil să provoace o regândire a întregii problematice filosofice și, de asemenea, pentru a deplânge faptul că filosofil minții contemporani nu acordă atenția cuvenită viziunii husserliene asupra intenționalității. Studiul conține o anexă în care este prezentat cuprinsul tuturor celor 11 volume apărute între 1913 și 1930 din *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* și merită neîndoielnic parcurs de orice cititor interesat de fenomenologie sau de filosofia secolului XX în general.

În cel de al doilea articol din volum, *Intentionalität: Bolzano und Husserl* (pp. 97–144), Künne continuă cercetările consacrate anterior temei husserliene a intenționalității prin cercetarea raportului dintre Bolzano, Twardowski și Husserl cu privire la problema reprezentării și a judecății și a corelatelor intenționale specifice lor, semnificația și starea de fapt (*Sachverhalt*). În cea de-a doua parte a studiului, el regândește relația dintre specia ideală și momentul care o individualizează în trăirile intenționale prin prisma pătratului ontologic din cel de-al doilea capitol din *Categoriile* aristotelice. Nu intru aici în detaliile analizei, precizez numai că studiul justifică pe deplin afirmația editoarei din prefață conform căreia materialele reunite în volum se doresc o contribuție la filosofia logicii. Künne și autorii citați de el (P. Simons sau K. Mulligan, de pildă) au avut un rol hotărâtor în constituirea acestei direcții de receptare a fenomenologiei husserliene și au creat prin studiile lor o imagine mult mai nuanțată a ei. Conform acestei imagini, fenomenologia lui Husserl reprezintă continuarea unui stil de filosofare condus de aspirația științificității și inițiat de Franz Brentano. Această aspirație s-a pierdut la Heidegger și continuatorii lui, fie ei germani sau francezi, motiv pentru

care Künne și cei care gândesc ca el sunt puțin dispuși să îl considere pe Heidegger ca fiind un continuator al lui Husserl¹.

Contribuția editoarei, *Aspekte des Psychologismus-Streits: Husserl und Frege über Anzahlen und logische Gesetze* (pp. 65–96), se înscrie în același orizont tematic al prezentării contribuției husserliene la constituirea filosofiei logicii. Dacă în studiul lui Künne Husserl era pus în relație cu Twardowski și Bolzano, articolul Stefaniei Centrone îl analizează pe Husserl în relație cu o altă figură centrală a filosofiei logicii din secolul XIX, cu Gottlob Frege. Analiza comparativă a viziunii celor doi autori asupra conceptului de număr și asupra legilor logice constituie cele două teme abordate de articol. Presupoziția centrală a studiului este că în *Filosofia aritmeticii*, dedicată lui Franz Brentano și apărută în 1891, Husserl era încă un reprezentant al psihologismului logic, întrucât, în deplin spirit brentanian, credea în rolul psihologiei în fundarea matematicii. Recenzia scrisă de Frege la *Filosofia aritmeticii* (1894) și lectura operei *Doctrina științei* a lui Bolzano l-au determinat pe Husserl să treacă la poziția obiectivismului logic, susținută în primul volum din *Cercetările logice*, apărut în 1900. Oricum, subliniază autoarea, în *Logică formală și transcendențială* din 1929, Husserl atrăgea atenția că *Prolegomenele la Cercetările logice* au urmărit doar depășirea psihologismului logic, care psihologiza semnificațiile ireale (*irreale Bedeutungsgelbilde*) ale logicii. Depășirea psihologismului epistemologic s-a realizat abia mai târziu, odată cu orientarea transcendențială a fenomenologiei (pp. 66–67).

Studiile lui Centrone și ale lui Künne sunt singurele din volum care se ocupă de semnificația fenomenologiei din perspectiva filosofiei și istoriei logicii. În ceea ce privește cele două studii ale lui Dagfinn Føllesdal: *Husserl und Heidegger über die Rolle des Handelns bei der Konstitution der Welt* (pp. 145–166) și *Rechtfertigung bei Husserl und Wittgenstein* (pp. 167–192), ele trasează în stilul deja cunoscut al autorului punți menite să faciliteze comunicarea între fenomenologie și filosofia analitică. În primul studiu, autorul pornește de la lămurirea rolului intenționalității în problematica constituirii în fenomenologie, privește gândirea heideggeriană ca pe o traducere a fenomenologiei husserliene (dar și fenomenologia husserliană ca pe o anticipare a ideilor heideggeriene) și analizează rolul acțiunii și al corpului trăit în constituirea lumii la Husserl. În cel de-al doilea articol, Føllesdal pornește de la o comparație între concepția lui Husserl și a lui Wittgenstein asupra percepției înțeleasă ca vedere a ceva în calitate de, pentru a ajunge la concluzia că Husserl a elaborat o teorie a deliberării mai interesantă decât cea a lui Wittgenstein, întrucât teoria husserliană poate produce justificare pe plan teoretic. Prin ideea de-a pune în evidență avantajele teoretice ale fenomenologiei – și ale Școlii lui Brentano în general – față de filosofia lui Wittgenstein și, în general, față de alți clasici ai filosofiei analitice, Føllesdal se înscrie într-o amplă platformă intelectuală din care fac parte W. Künne, B. Smith, P. Simons, K. Mulligan și alții. În ultimele decenii,

¹ Asupra acestei direcții de receptare a fenomenologiei husserliene, v. și cele spuse mai jos, la rubrica „Viața științifică”, în prezentarea conferinței „Mind and Language” cu referire la „exproprierea” anumitor teme fenomenologice în orizontul de probleme al filosofiei logicii.

acești autori au dezvoltat permanent problematica Școlii lui Brentano în direcția elaborării unei viziuni alternative asupra multora dintre problemele importante ale filosofiei analitice contemporane (problema unității științei, a empirismului, a apriorismului, a ontologiei formale etc.).

Studiul lui George Heffernan, *Vom Wesen der Evidenz zur Evidenz der Wesen* (pp. 219–254), constituie o analiză critică, aplicată a modului în care realizează Husserl reducția metodologică a evidenței la datul de sine adecvat în cele cinci prelegeri reunite sub titlul *Ideea de fenomenologie*². În *Einführung und das Verstehen einer Person* (pp. 255–276), Christian Beyer pune în lumină semnificația majoră pe care o ocupă înțelegerea altei persoane în prelegerile de etică ale lui Husserl (1920/1924) și analizează relevanța expunerilor consacrate de el acestei teme din perspectiva problematicii atribuirii de stări mentale în științele cogniției și în filosofia minții contemporane.

Considerat în raport cu studiile prezentate până aici, articolul lui Eduard Marbach, *Wer hat Angst vor der reinen Phänomenologie* (pp. 193–217), este cel mai fenomenologic dintre ele întrucât, spre deosebire de celelalte contribuții al căror fundal este constituit de problematica filosofiei analitice, Marbach se ocupă cu conceptele metodologice esențiale ale fenomenologiei: fenomenul, reflexia fenomenologică, rolul reducției fenomenologice în stabilirea raportului dintre fenomenologia pură și fenomenologie și fenomenologia ca eidetică a conștiinței pure. Faptul că dintre toți autorii prezenți în volum, Marbach este singurul care a participat la editarea unui volum din Husserliana, volumul 23 consacrat fanteziei, ca și faptul că autorii interesați de receptarea analitică a lui Husserl nu dau mare atenție metodologiei fenomenologice abordată de Marbach, întărește cele tocmai spuse despre fundalul fenomenologic al analizei lui.

Studiul lui Markus Stepanians, *Es war mir nicht gegeben, Mitglied seiner Schule zu bleiben – Husserls Kritik an Brentano*, constituie un exemplu elocvent de analiză a concepției husserliene prin comparație cu și ca răspuns la concepția altui autor, în acest caz la concepția psihologică brentaniană. Întrucât studiul este relevant pentru modul în care sunt concepute contribuțiile din lucrare, anume ca analize accesibile, nesimplificate însă, ale problemelor abordate, și întrucât aceste probleme coincid în bună măsură cu interesele mele de cercetare, o să mă ocup în detaliu de cele spuse de Stepanians.

Articolul este structurat în trei părți. Prima parte îi este dedicată lui Brentano și urmărește să contureze cadrul general al filosofiei în cea de-a doua jumătate a secolului XIX, al psihologiei brentaniene și, de asemenea, al concepției lui Husserl asupra cunoașterii sigure și evidente. După o elocventă prezentare de ansamblu a biografiei lui Brentano, autorul circumscrie situația filosofiei în perioada amintită pornind de la următoarea remarcă a lui W. Tatarkiewicz: „Timp de câteva generații gândirea europeană a fost stăpânită de empirism, legat de pozitivismul lui Comte

² Prelegerile au fost publicate în volumul doi din Husserliana și au fost traduse în românește de Alexandru Boboc în volumul E. Husserl, *Scrieri filosofice alese*, București, Editura Academiei, 1993, pp. 51–115.

(și, curând, de evoluționism). Asemenea teorii, care porneau de la presupuziții simple și operau cu fapte clare, erau ușor de acceptat. Aproape orice persoană educată din cea de-a doua jumătate a sec. XIX era pozitivistă” (p. 60). După cum este cunoscut, concepția lui Auguste Comte constituie expresia succesului științelor naturii în epoca modernă. Conform ei, stadiile teologic și metafizic ale gândirii urmau să fie înlocuite de stadiul pozitiv al cunoașterii. Acest stadiu se baza, pentru Comte, pe observație și pe experiment, pe studiul corelațiilor legice care guvernau succesiunea și coexistența fenomenelor, lăsând la o parte cercetarea cauzelor metafizice, materiale, formale sau finale ale lucrurilor³. Stepanians subliniază îndreptățit faptul că Brentano, deși nu împărtășește teza comteiană a sfârșitului gândirii metafizice și a înlocuirii ei de către științele naturii (p. 36), totuși, ca mulți alți gânditori din epoca sa, este cu totul conștient că nu se mai putea filozofa ca în epoca idealismului german. În prezentarea lui, Stepanians descrie extrem de sugestiv situația amintită, vorbind de „pretenția de dominare absolută” ridicată de științele naturii față de științele spiritului, în general, și față de filozofie, în special. Referindu-se la această situație, Windelband, citat pe larg de autor, afirmă în a sa *Geschichte der Philosophie*, apărută în 1892: „momentul hotărâtor al filozofiei secolului XIX este neîndoiește constituit de întrebarea referitoare la semnificația care trebuie acordată concepției asupra fenomenelor specifică științelor naturii în raport cu viziunea de ansamblu asupra lumii și vieții.” Windelband, și cu acest citat Stepanians face trecerea către concepția psihologică a lui Brentano, susținea că filozofia germană din acea perioadă găsisese ieșirea din această situație prin teza conform căreia știința nu este „decât forma de apariție și vehiculul unei lumi interioare care se dezvoltă teleologic” (p. 37). În acest mod, întrebarea referitoare la pretenția de dominare absolută a științei naturii se transformă în „întrebarea referitoare la faptul dacă viața sufletească poate sau nu poate fi supusă modului de cunoaștere specific științelor naturii... Din acest motiv, semnificația psihologiei nu a fost niciodată mai contestată ca în secolul XIX” (p. 38).

În capitolul dedicat lui Brentano ca regenerator al filozofiei, autorul pune bine în evidență credința preluată de Brentano de la Comte, conform căreia metoda științelor naturii bazată pe observație și pe experiment constituie adevărata cale pe care filozofia putea ieși din starea de decădere în care ajunsese după prăbușirea idealismului german. În acest context, Brentano se înțelegea pe sine ca fiind un regenerator al filozofiei, un autor căruia îi era merit ca, prin scrierile și cursurile lui, să vestească și să inițieze o nouă epocă a renașterii filozofice⁴. După cum arată

³ Asupra acestei probleme, v. Auguste Comte, *Cours de philosophie positive*, tome premier, Paris, Bachelier, 1830, pp. 10–16, 89, și Franz Brentano, *Die vier Phasen der Philosophie*. Mit Einleitung und Anmerkungen hrsg. von O. Kraus. Leipzig, F. Meiner, 1926, p. 99–133.

⁴ Alături de lucrarea lui Brentano amintită la nota 3, sunt importante de asemenea studiile programatice reunite de el în *Über die Zukunft der Philosophie*. Herausgegeben und eingeleitet von Oskar Kraus. Leipzig, Meiner, 1929, lucrare în care sunt publicate și tezele lui de abilitare (v. de asemenea asupra acestei probleme lucrarea importantă a lui J. Werle, *Franz Brentano und die Zukunft der Philosophie. Studien zur Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftssystematik im 19. Jahrhundert*, Amsterdam/Atlanta, Rodopi, 1989).

toate scrierile programatice concepute de Brentano în ultimele decenii ale secolului XIX, această metodă se baza pe adoptarea metodei empirice în domeniul filosofiei: adevărata metodă a filosofiei nu este alta decât metoda științelor naturii, afirma el încă din 1866 în cea de a IV-a teză de abilitare. Stepanians subliniază cât se poate de îndreptățit în analiza lui că nu era vorba de preluarea ca atare a metodei științelor naturii, ci era vorba în primul rând de definirea unui concept al experienței care să corespundă obiectului propriu științelor spiritului (p. 46). Aplicată la psihologia empirică brentaniană, teza fundării pe experiență este echivalentă cu teza fundării pe experiența propriilor trăiri psihice, așa cum ni se dezvăluie ele în experiența internă. Nu altfel decât la Descartes, pe care Brentano îl urmează fidel aici, această percepție se caracterizează prin evidență, așadar prin claritate și certitudine. În comparație cu percepția internă, subliniază Brentano în mod constant, percepția lumii externe este înșelătoare și neevidentă (p. 49).

Distincția brentaniană percepție internă evidentă – percepție externă neevidentă⁵ este fundamentală pentru studiul în discuție, întrucât, conform perspectivei lui Husserl adoptate de Stepanians, ea este expresia inadecvată a unei distincții fenomenologice fundamentale, anume distincția dintre percepția adecvată și cea inadecvată. În acest context, disputa lui Husserl cu Brentano asupra modului în care trebuie concepută distincția în discuție dobândește semnificația unei dispute asupra fundamentelor fenomenologiei, întrucât fenomenologia își bazează adevărurile tocmai pe percepția adecvată. În acest context, trebuie subliniat că autorul trasează coordonatele acestei dispute, urmând fidel, fără a se distanța critic în vreun fel, analiza husserliană din anexa la *Cercetări logice*⁶. După cum o să arăt mai jos, această analiză este îndeosebi relevantă pentru viziunea husserliană asupra percepției și omite cu totul presupuziții importante ale analizei brentaniene. Din acest motiv, ea poate fi considerată pe drept ca fiind o bună expunere a problemei la Husserl, omițând însă aspecte importante ale problemei la Brentano.

Pentru Husserl, psihologia empirică brentaniană vrea să fie o disciplină filosofică fundamentală. Pentru a atinge acest statut, ea trebuie să satisfacă condițiile pe care trebuie să le satisfacă orice astfel de disciplină, anume să fie lipsită de orice presupuziție de natură transcendent-metafizică. Distincția, aflată în fundalul deosebirii fenomenologice în discuție, dintre percepția internă și cea externă, așa cum a fost ea gândită de Locke, nu îndeplinește aceste condiții întrucât pentru Locke cele două percepții sunt definite în funcție de obiectul lor. Percepția externă este percepție a obiectelor exterioare, cea internă a propriilor stări sufletești. Ca

⁵ Franz Brentano, *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, 1874, Nachdruck Bd. 1, (Ps I). Mit Einleitung, Anmerkungen und Register hrsg. von O. Kraus. Hamburg, F. Meiner, 1973, pp. 128–132 – capitolul din care fac parte aceste pagini este tradus de mine în antologia *Conceptul de intenționalitate la Brentano. Origini și interpretări* (ed. I. Tănăsescu), București, Editura Paideia, 2002, pp. 23–55, în cazul de față pp. 42-46; în continuare, ori de câte ori mă voi referi la acest capitol voi indica mai întâi paginația ediției germane urmată de cea a traducerii românești.

⁶ Anexa este intitulată: „Percepție externă și percepție internă. Fenomene fizice și fenomene psihice”, în Husserl, *Cercetări logice II*, partea a treia, cercetarea 6: *Elementele unei clarificări fenomenologice a cunoașterii* (trad. Bogdan Olaru), București, Editura Humanitas, 2013, pp. 303–334.

atare, ea presupune distincția corp–suflet cu toate presupuzițiile metafizice implicate de ea. Pentru a ocoli aceste presupuziții, consideră autorul, urmându-l pe Husserl, Brentano a definit cele două concepte de percepție prin intermediul notelor intrinseci lor, așadar prin note care nu depind de obiectul perceput. Din această perspectivă, percepția internă se caracterizează prin nota evidenței, cea externă, dimpotrivă, prin nota neevidenței. La fel, obiectele proprii acestor percepții sunt considerate strict ca fenomene, deci ca apariții în conștiință, fără să fie luată în vreun fel în calcul realitatea transcendentă în legătură cu care pot fi ele puse. Prin aceste reajustări, consideră Husserl, Brentano dobândește conceptul unei psihologii fără suflet, al unei psihologii eliberate de presupuzițiile metafizice specifice existenței sufletului și corpului concepute de Locke drept cauze ale celor două percepții. În limbaj fenomenologic s-a obținut astfel disciplina fundamentală a psihologiei, disciplină liberă de orice presupuziții metafizice. În cadrul acestei discipline, rezumă Stepanians, „percepția internă este percepție evidentă a fenomenelor intenționale, în timp ce percepția externă este în mod esențial percepție neevidentă a fenomenelor neintenționale.” (p. 51)⁷.

Înainte de a prezenta expunerea consacrată criticii husserliene a teoriei percepției la Brentano se cuvin făcute câteva observații critice față de cele spuse mai sus:

Afirmația lui Tatarkiewicz, conform căreia aproape orice filosof din ultima parte a sec. XIX era pozitivist nu se verifică tocmai pentru spațiul cultural căruia îi aparține autorul studiului în discuție, întrucât, așa cum a arătat K. Ch. Köhnke în importanța lui lucrare *Entstehung und Aufstieg des Neukantianismus*⁸, una dintre caracteristicile filosofiei germane din acea perioadă consta tocmai în faptul că a fost puțin receptivă la ideile lui Comte și, în general, la ideile pozitivismului. În acest context, atenția de care s-a bucurat Comte din partea lui Brentano nu constituie regula, ci excepția în cadrul unei mișcări filosofice dominate de neokantianism. Pe scurt, nu pozitivismul, ci neokantianismul, adică reflecția asupra condițiilor de posibilitate ale cunoașterii științifice, a constituit reacția specific germană la pretenția de dominare absolută specifică științelor naturii⁹.

Al doilea aspect care trebuie discutat are în vedere prezentarea lui Brentano ca regenerator al filosofiei¹⁰. Dintr-un anumit punct de vedere, această prezentare merită îndeosebi apreciată, întrucât aduce în discuție o problemă care, atunci când nu este omisă cu totul, este neglijată în prezentările consacrate lui Brentano, îndeosebi în spațiul anglo-saxon. Pe de altă parte, prezentarea consacrată acestei probleme este în bună măsură unilaterală, întrucât se limitează la accentul pus de

⁷ Întreg acest paragraf rezumă cele spuse de Husserl în primele capitole din anexa amintită, v. Husserl, *op. cit.*, 303–314.

⁸ K. Ch. Köhnke, *Entstehung und Aufstieg des Neukantianismus. Die deutsche Universitätsphilosophie zwischen Idealismus und Positivismus*, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1986.

⁹ Köhnke, *op. cit.*, pp. 25, 29, 36 *et passim*.

¹⁰ Asupra acestei probleme este de văzut în primul rând lucrarea lui Werle amintită în n. 4, lucrare citată și de Stepanians.

Brentano pe metoda empirică în cercetarea filosofică, la faptul că pentru el psihologia este o disciplină filosofică fundamentală și că, în cadrul acestei discipline, el a preluat într-un mod propriu ideea fundării empirice a cunoașterii ca fundare pe experiența internă; în fine, prezentarea lui Stepanians se limitează la autoînțelegerea lui Brentano ca regenerator al filosofiei. Toate aceste idei surprind, neîndoielnic, aspecte esențiale ale filosofiei în discuție. Ele riscă însă să rămână jumătăți de adevăr atâta vreme cât cadrul teoretic care le înglobează nu este scos la lumină decât parțial.

Acest cadru poate fi descris pe scurt după cum urmează: ideea fundamentală a programului brentanian de reinstaurare a unei noi epoci de renaștere filosofică se baza, într-adevăr, pe credința că metoda empirică constituie antidotul speculației filosofice specifice idealismului german. Această idee era însă strâns legată la el de o alta, care nu este niciun moment adusă în discuție în articol și fără de care nu se poate înțelege modul în care această teză generală a filosofiei brentaniene acționează în psihologia lui. Ideea în discuție se referă la *clasificarea brentaniană a științelor*, clasificare care arată astfel: știința supranaturală – știință naturală; știința naturală se împarte, la rândul ei, în științe abstracte și științe concrete; științele abstracte se divid în științe matematice și filosofie, care, mai departe, se împart în știința fizicului și știința psihicului¹¹. Fundarea filosofiei pe metoda empirică însemna, așadar, fundarea disciplinelor ei fundamentale pe această metodă, ceea ce în cazul psihologiei, însemna fundarea pe experiența internă, așadar pe experiența propriilor trăiri.

Mai mult decât atât. Punerea în legătură a acestei clasificări cu cele spuse de Brentano în primul capitol din *Psihologia din punct de vedere empiric* ne permite să sesizăm mult mai clar atât programul acestei psihologii, cât și misiunea pe care și-o asuma Brentano. Mai precis, clasificarea în discuție ne permite să sesizăm că misiunea brentaniană era aceea de a face pentru psihologie ceea ce se realizase deja în cealaltă grupă a disciplinelor filosofice, disciplinele reunite sub numele de știință fizică, anume fundarea pe experiență și, în urma acestei fundări, dobândirea unui „nucleu de adevăruri general recunoscute”¹².

Merită remarcat aici că dintre cele două discipline în care se divide filosofia, știința psihică și știința fizică, ultima era deplin constituită în secolul XIX și că filosofia lui Comte da expresie chiar acestei stări de fapt. În acest context, putem considera că ideea filosofiei fundate pe experiență constituia preluarea în domeniul filosofiei a unei stări de lucruri deja existente în științele naturii. Astfel încât, din moment ce știința naturii era deja fundată, lui Brentano nu-i rămânea decât să aducă psihologia la nivelul științei naturii, adică, considera el, să o edifice pe baza

¹¹ V. F. Brentano, ms. H 45: *Gesch. d. Phil. Einteilung der Wissenschaften*, apud K. Hedwig, „Vorwort”, în F. Brentano, *Geschichte der Philosophie der Neuzeit*. Aus dem Nachlaß hrsg. v. Klaus Hedwig, Hamburg, Meiner, 1987, p. XIII.

¹² Ps I, p. 2.

experienței, a experienței interne. Din acest motiv cred că, abia odată cu considerarea viziunii brentaniene asupra clasificării științelor, se poate înțelege pe deplin denumirea de știință fundamentală dată de Husserl psihologiei. Așa cum arată Brentano la începutul *Psihologiei din punct de vedere empiric*, pentru el psihologia avea realmente acest rol întrucât cercetările consacrate actelor psihice și obiectului propriu lor puteau fi duse mai departe și aplicate în domeniul eticii, esteticii sau logicii. Toate aceste discipline își aveau pentru Brentano rădăcinile în psihologie care, în consecință, avea rolul de a le funda¹³.

Ca urmare, filosofia se funda empiric prin fundarea empirică a disciplinelor ei de bază. Această fundare avea, la rândul ei, consecințe importante asupra modului în care își concepea ea obiectul. Următorul citat din manuscrisul H. 45 este cu totul elocvent în această privință și este cu totul regretabil că pasajele ample publicate de K. Hedwig în introducerea lui referitoare atât la această problemă, cât și la clasificarea științelor au fost atât de puțin luate în considerație de exegeza: „Astfel se obține filosofia în sens restrâns ca știință care tratează fiindul (*das Seiende*) și particularitățile lui, și anume le tratează în măsura în care acesta cade sub conceptele care sunt obținute din experiența internă, fie în sensul că pot fi obținute numai din ea, fie în sensul că nu aparțin exclusiv experienței externe”¹⁴.

Drept urmare, teza brentaniană a fundării empirice a cunoașterii acționează asupra psihologiei lui prin intermediul schemei clasificării științelor și nu își poate lămuri sensul ei deplin decât odată cu luarea în considerare a acesteia din urmă.

În al treilea rând, raportul dintre fundarea empirică a filosofiei și psihologia empirică brentaniană este de pus în discuție nu numai pornind dinspre filosofie spre psihologie, ci și invers. Mai precis, este și merită cercetat dacă și în ce măsură evoluția concepției brentaniene asupra psihologiei s-a repercutat asupra concepției lui generale a filosofiei. Mai clar, merită cercetat dacă și în ce măsură rafinarea concepției psihologice brentaniene prin trecerea, după 1880, de la psihologia empirică la psihologia descriptivă¹⁵ a avut vreo influență asupra concepției lui generale asupra filosofiei sau dacă, dimpotrivă, această concepție a rămas independentă de modul în care a evoluat concepția brentaniană asupra psihologiei ca știință. În studiul în discuție, această problemă nu este pusă absolut deloc, deși cele spuse la pp. 39 și 45 despre psihologia genetică și descriptivă și despre psihologia fundată pe experiența internă și care își formulează inductiv legile puteau constitui un bun punct de pornire în această direcție. Oricum, aici se deschide un câmp de cercetare interesant, dat fiind faptul că Brentano a ajuns de timpuriu la ideea celor patru faze ale filosofiei – el credea că în fiecare mare epocă

¹³ Ps I, p. 30.

¹⁴ F. Brentano, ms. H 45, *apud* Hedwig, *op. cit.*, p. XIV.

¹⁵ V. F. Brentano, *Deskriptive Psychologie* (DPs). Hrsg. und eingeleitet von R. M. Chisholm und W. Baumgartner. Hamburg, Meiner, 1980.

istorică (Antichitatea, Evul Mediu, Epoca Modernă) filosofia a trecut printr-o fază de avânt, urmată de alte trei de decădere, după cum tot de timpuriu a susținut ideea unei fundării empirice a cunoașterii.¹⁶

În fine, ultima obiecție se referă la faptul că autorul acordă prea mult credit modului în care expune Husserl problematica psihologiei brentaniene și că nu își pune deloc problema dacă punctul de vedere husserlian coincide realmente cu cele spuse de Brentano. Avem de-a face aici cu o situație complicată care constă în faptul că, deși Husserl redă cu grijă tezele psihologiei brentaniene, totuși el le redă din perspectiva propriei lui viziuni asupra psihologiei ca știință lipsită de presupuziții metafizice. Or, aici se conturează una dintre deosebirile importante dintre el și Brentano, întrucât, după cum afirmă în primul capitol din *Psihologia din punct de vedere empiric*, Brentano adoptă viziunea fenomenalistă asupra științei (știința = știință a fenomenelor) nu pentru că ar fi împărtășit teza husserliană a științei lipsită de presupuziții metafizice, ci din considerente pragmatice: viziunea modernă asupra psihologiei ca știință a fenomenelor psihice îl scutea de cercetări metafizice complicate necesare pentru demonstrarea tezei existenței sufletului și a persistenței lui după moarte¹⁷. Brentano nu își propunea însă în niciun caz să excludă sufletul transcendent din domeniul psihologiei, precum Husserl. Dimpotrivă, așa cum arată o serie de definiții date de el psihologiei după 1880, el concepea realmente psihologia ca știință a sufletului, și nu este deloc întâmplător pentru dimensiunea metafizică a gândirii lui faptul că în aceeași perioadă el vorbește de o parte metafizică a fenomenelor sufletești care nu este accesibilă experienței, dar care asigură și acestor fenomene și conștiinței în care ele apar individualitatea¹⁸.

În ultima parte a studiului consacrată criticii adresate de Husserl fundamentelor psihologiei brentaniene, Stepanians consideră că Husserl se raportează la Brentano după următoarea schemă: enunță teza brentaniană și o consideră extrem de importantă, pentru ca, „într-un pas ulterior să o descompună în așa fel încât să nu mai rămână piatră pe piatră din teza inițială. În continuare, o recompune din nou, modificând-o însă în așa fel că, în cel mai bun caz, noua formulare are în comun cu teza originală numai gândul de bază”¹⁹ (p. 42). Presupuziția fundamentală a

¹⁶ V. în acest sens textele tipărite în *Die vier Phasen der Philosophie*.

¹⁷ Ps I, pp. 27–28.

¹⁸ V. în acest sens, DPs, pp. 146, 155, 80–83.

¹⁹ Formularea merită reținută. Trebuie însă spus că ea se aplică foarte bine unei alte probleme care trebuie adusă în discuție atunci când vorbim de raportul Brentano – Husserl, problema legii brentaniene a fundării fenomenelor psihice: orice fenomen psihic este sau reprezentare, sau se bazează pe o reprezentare (Ps I, pp. 112/26–27) și receptării ei la Husserl. Husserl a analizat această teză în trei ample capitole din cea de-a V-a *Cercetare logică* și a ajuns în urma criticii legii tocmai amintite să formuleze un alt concept de reprezentare decât Brentano (Husserl, *Cercetări logice* II, partea a doua, cercetările 3, 4 și 5 (trad. Christian Ferencz-Flatz și Ion Tănăsescu), București, Editura Humanitas, 2012, pp. 343–456). Alături de distincția percepție internă – externă, această problemă trebuie neapărat adusă în discuție atunci când este vorba de raportul Brentano – Husserl. Acest lucru nu se întâmplă însă în studiul discutat.

acestei raportări, enunțată ca atare de Husserl, este de a distinge gândul fundamental realmente semnificativ la Brentano, de ceea ce este greșit în modul lui de exprimare.

Ideea centrală a psihologiei brentaniene, asupra căreia se concentrează Stepanians în ultima parte a studiului său, are în vedere distincția dintre percepția internă și cea externă și modul în care a preluat-o și reformulat-o Husserl, anume ca distincție dintre percepția adecvată și cea inadecvată. Întrucât autorul urmează fidel demersul husserlian, fără să îl pună în vreun fel la îndoială, o să mă raportez din capul locului la analiza consacrată de Husserl în „Anexa” amintită distincției dintre percepția internă și externă la Brentano, analiză citată pe larg și însușită în întregime de Stepanians.

Husserl preia de la bun început conceptul de percepție externă specific conștiinței comune, anume percepția ca percepție a obiectelor aflate în afara noastră, deci a lucrurilor cu proprietățile specifice lor. Pe această bază îi reproșează lui Brentano că, fără să prevină în mod explicit, substituie acestui concept, conceptul percepției externe ca percepție a conținuturilor conștiinței. Altfel spus, conform reconstrucției husserliene, în psihologia brentaniană nu am percepe lucruri colorate, ci conținuturile sensibile prin care percepem aceste lucruri. În acest mod, Brentano se face vinovat de aceeași greșeală de care se face vinovat și fenomenalismul modern, anume de a nu distinge între lucrurile care apar conștiinței și complexul de conținuturi senzoriale prin care ele apar. Pentru Husserl, trecerea de la complexul de senzații la complexul de proprietăți ale lucrurilor care apar prin intermediul complexului de senzații are loc printr-un act de a percepție care interpretează aceste conținuturi tocmai ca fiind lucruri care apar, interpretează, de pildă, formele spațiale colorate date în unitatea conștiinței mele ca fiind copacul sau lampa din fața mea. Prin această concepție asupra percepției, Husserl distinge precis între culoare în calitate de moment senzorial prezent în conștiință și culoare ca proprietate a lucrurilor, proprietate care este constituită dintr-un material analog conținutului momentelor de culoare date în unitatea conștiinței²⁰.

Acest prim pas husserlian al reconstrucției concepției brentaniene a percepției îi atribuie lui Brentano teze pe care el nu le susține de fapt, întrucât nu sesizează sau nu dă suficientă atenție anumitor aspecte fundamentale ale concepției profesorului său.

Aceste aspecte sunt următoarele:

La Brentano există două perspective din care este abordată percepția externă:

Perspectiva concepției comune care consideră că ceea ce percepem există ca atare, care consideră, așadar, că există atât lucrurile percepute, cât și calitățile lor primare și secundare²¹.

²⁰ V. în acest sens Husserl, *Cercetări logice* II, partea a treia, cercetarea 6, pp. 315–333.

²¹ Ps I, pp. 131/45–46, DPs, p. 86.

Perspectiva persoanei educate care știe că ceea ce ne apare prin intermediul simțurilor nu există ca atare și că lucrurile așa cum apar nu sunt decât efectul acțiunii anumitor cauze fizice asupra organelor de simț. Din acest punct de vedere am putea spune că ceea ce corespunde ca atare lucrurilor care apar sunt anumite corpuri înzestrate cu anumite proprietăți fizice (de pildă, proprietatea de a emite sau de a reflecta raze de lumină), proprietăți a căror acțiune asupra organelor de simț se soldează cu apariția anumitor senzații în conștiință²². După cum arată scrierile lui Brentano, atât el, cât și autorii pe care-i citează, disting exact între cauzele fizice și modul în care apar ele ca rezultat al acțiunii lor asupra simțurilor²³. Mai mult decât atât, dacă considerăm întreg procesul de geneză al cunoașterii senzoriale, de exemplu al percepției vizuale, am putea spune că din tot traseul fiziologic implicat aici, de pildă impresionarea celulelor vizuale, formarea imaginii pe retină, transmiterea acestei imagini la centrul nervos vizual, importantă atât pentru Brentano, cât și pentru analiza fenomenologică este rezultatul acestui ultim pas, anume apariția unei anumite calități senzoriale în conștiință. Pe de altă parte însă, în psihologia brentaniană aceste moduri diferite în care sunt considerate (interpretate) conținuturile senzoriale de către conștiința comună și de către cea avizată sunt distinse de simpla prezență în conștiință a acestor conținuturi. În mod obișnuit, apariția anumitor conținuturi senzoriale în conștiință constituie percepția vizuală a obiectului care a acționat asupra organului vizual prin razele de lumină proiectate asupra lui – acesta este nivelul percepției obișnuite a obiectelor la Husserl. După cum spuneam, Brentano distinge aici între prezența în conștiință a unei anumite forme vizuale, pe de o parte, și considerarea ei de către persoanele neinstruite ca formă existentă în mod real, pe de altă parte (lucrul colorat în limbajul lui Husserl)²⁴. În plus, prezența în conștiință a unei anumite forme vizuale este descrisă ca apariție în conștiință a ceva și este considerată în mod esențial ca fiind o reprezentare sensibilă²⁵. În psihologia brentaniană, asemenea reprezentări sensibile *sunt permanent concepute ca semne ale acțiunii cauzelor fizice asupra organelor de simț*²⁶. Afirmția lui despre existența intențională sau fenomenală a calităților sensibile – a fenomenelor fizice – exprimă tocmai concepția modernă asupra cunoașterii sensibile specifică conștiinței avizate. Conform acestei concepții, calitățile secundare sunt doar conținuturi ale conștiinței. Ca atare, ele nu există în mod real.

²² DPs, pp. 86–88.

²³ Ps I, pp. 13–14, 28.

²⁴ Ps I, pp. 13–14, 28, 131.

²⁵ Pentru Brentano, orice calitate senzorială, indiferent de organul de simț căruia îi este specifică, apare drept calitate într-un anumit spațiu fenomenal pe care-l umple și, invers, nu există spațiu fenomenal senzorial care să nu fie umplut de o anumită calitate sensibilă (DPs, pp. 115–120).

²⁶ PsI, pp. 135–139/51–55.

Percepția externă nu este însă pentru Brentano, așa cum îi reproșează Husserl în mod nejustificat, percepție a conținuturilor sau calităților senzoriale ale conștiinței, ci este considerarea ca reală a datelor oferite de simțuri²⁷. Altfel spus, percepția externă nu percepe senzații, ci consideră conținuturile senzoriale care apar ca proprietăți reale ale lucrurilor. În limbaj husserlian, această considerare este un caracter real (*reell*) și pozițional al actului întrucât considerarea unui anumit conținut senzorial ca fiind real, posibil sau ireal cade sub definiția caracterelor poziționale ale actelor, al căror rost este tocmai de a considera ca existent sau neexistent, ca posibil sau real sau imaginar, ceea ce apare.²⁸ Din punct de vedere husserlian, aceste caractere poziționale trebuie inhibitate metodic pentru a obține o descriere fenomenologică a trăirii perceptive. Conform acestei descrieri, percepția este un act intuitiv dotat cu o intenție care se realizează ca apercere, concepere sau interpretare a anumitor conținuturi senzoriale ca fiind anumite lucruri care apar, copacul sau lampa din fața mea, de pildă. Ideea fundamentală aici este că intuiția perceptivă a obiectului este sau se realizează ca apercere sau interpretare a conținutului – percep casa din fața mea doar pentru că întreperez conținuturile senzoriale care îmi apar ca fiind conținuturi prin care îmi apare o casă, iar nu, să spunem, o cutie enormă de carton²⁹. Brentano nu operează însă cu teza percepției ca apercere a conținutului, ci percepția constă în considerarea ca reale a conținuturilor senzoriale apărute în reprezentarea senzorială. Această teză implică deja clasificarea și categorizarea conceptuală a ceea ce îmi apare, anume ceea ce apare este o casă (nivelul reprezentării) și această casă care apare există în mod real (nivelul percepției externe cu credința ei instinctivă în existența reală a obiectului apărut)³⁰. Din faptul că Brentano operează cu o altă terminologie decât Husserl, conținut dat în conștiință – cauză fizică la care el trimite, fără să considere această cauză drept lucru care apare așa cum este el, nu rezultă sub nicio formă că el ar confunda conținuturile senzoriale cu lucrurile care apar prin intermediul lor. Căci dacă le-ar confunda, nu ar mai distinge între conținutul senzorial și cauza lui fizică și nici între viziunea comună și cea a persoanei educate asupra realității conținuturilor senzoriale.

O altă obiecție pe care i-o adresează Husserl lui Brentano este că nu a sesizat că există percepție evidentă a conținuturilor senzoriale. După cum am spus însă, Brentano concepe din capul locului conținuturile senzoriale ca semne ale cauzelor fizice și, în acord cu teza modernă asupra caracterului neevident, înșelător al

²⁷ Ps I, pp. 130–131/44–46.

²⁸ Asupra caracterului real (*reell*) al caracterelor poziționale, v. *Cercetarea* a V-a tradusă de mine în Husserl, *Cercetări logice* II, partea a doua, cercetările 3, 4 și 5 (trad. Christian Ferencz-Flatz și Ion Tănăsescu), București, Humanitas, 2012, p. 227.

²⁹ Asupra acestui întreg câmp problematic, v. Husserl, *op. cit.*, pp. 272–284.

³⁰ DPs, pp. 86–88.

cunoașterii sensibile, subliniază constant discrepanța dintre conținutul sensibil și cauza lui fizică, așadar faptul că primele nu sunt imagini fidele, ci simboluri ale acestor cauze. Drept urmare, Brentano nu abordează conținutul sensibil exclusiv drept conținut prezent în conștiință, așa cum face Husserl, ci în pasajele referitoare la raportul dintre percepția internă și externă îl gândește constant din perspectiva caracterului de semn al cauzelor pentru care stă.

Cum dovedește însă Husserl în schimb ca există percepție evidentă a conținuturilor sensibile? Prin faptul că le supune procedului reflecției fenomenologice, adică în loc să le considere în perspectiva fenomenologică obișnuită, în calitate de conținuturi care sunt aperate ca obiecte care apar, le consideră pur și simplu în calitate de date imanente, reale (*reell*) ale conștiinței, independent de lucrurile cu care sunt corelate în apersepție. Dacă am avea posibilitatea de a ne privi în mod frontal conștiința la un moment dat, atunci, în mod evident, aceste conținuturi senzoriale ar exista la fel de sigur în conștiință ca și actele psihice, trăirile intenționale la Husserl, cu caracterele aperseptive sau poziționale specifice lor. Însă această sesizare metodică a conținuturilor care ne alcătuiesc conștiința nu poate fi considerată în niciun caz ca fiind ceea ce se înțelege în mod obișnuit prin termenul de percepție exterioară. De fapt, ea este un procedeu metodic creat de Husserl cu scopul de a studia trăirile conștiinței în așa fel încât să poată obține cunoștințe apodictice despre ele și, astfel, să poată edifica fenomenologia ca știință³¹. După cum am observat însă mai sus, obiectul acestei noi „percepții” nu reprezintă lucrurile care apar, ci chiar conținuturile prin care ele apar. Din acest motiv, i se poate reproșa lui Husserl fie că operează cu un concept de percepție care nu corespunde de fapt celui de percepție externă, fie, exagerând în mod voit, putem spune că el îi reproșează de fapt lui Brentano că nu operează cu conceptele fenomenologiei lui, ceea ce, evident, ar fi cu totul neelegant. În tot cazul, procedeu metodic al lui Husserl întrerupe fluxul conștiinței, extrăgând un fragment pe care îl supune mai departe unei prelucrări metodice. Confruntat cu aceeași problemă a accesului metodic la acest flux, Brentano, urmându-l pe Comte, considera că nu e posibil ca fenomenele psihice să fie studiate în timp ce sunt trăite – nu e posibil să fim în același timp și subiect, și obiect al observației³². Pentru a rezolva această dificultate, el admitea posibilitatea de a studia fenomenele în discuție pe baza memoriei imediate. Husserl, în schimb, creează un procedeu de studiu al conștiinței despre care se poate spune cel mult că presupune memoria imediată. Pentru el, fenomenologul are posibilitatea de a-și imagina fenomenele fizice și psihice într-un mod la fel de viu și de autentic ca și fenomenele trăite în prezent. Aceste fenomene imaginate pot servi la fel de bine ca și fenomenele reale pentru studiul

³¹ Procedeele metodice ale fenomenologiei sunt elocvent analizate în articolul publicat de Marbach în această lucrare.

³² Ps I, pp. 39–48.

caracteristicilor lor eidetice³³. Evident că pentru a reactualiza prin imaginare un anumit fenomen trebuie ca el să fi fost trăit anterior, dar memoria imediată nu trebuie să joace un rol deosebit în cadrul acestui proces, întrucât pot foarte bine să reactualizeze un fenomen care nu se încadrează în orizontul temporal al memoriei imediate.

Mai mult decât atât, aceste observații arată că în fundalul criticii husserliene a concepției brentaniene a percepției se află o altă metodologie și, nu în ultimul rând, o altă concepție asupra științei și a naturii cunoștințelor pe care urmărim să le obținem. În plus, corectarea concepției brentaniene a percepției externe constituie numai un aspect al raportării critice de ansamblu la teoria lui a percepției. Celălalt aspect este constituit de corectarea concepției brentaniene asupra percepției interne. Pentru Brentano, orice act psihic este orientat în mod fundamental spre obiectul lui primar și, în mod secundar, spre sine însuși³⁴. Când văd o casă ca obiect primar de raportare, sunt conștient în același timp de faptul că o văd, această conștiință a propriilor acte fiind numită de Brentano percepție sau conștiință internă. Urmându-l pe Descartes, Brentano atribuie acestei percepții nota evidenței și o pune în opoziție cu percepția externă, considerată constant ca una neevidentă. După cum am arătat mai sus, Husserl corectează teza falsității percepției externe, aducând în discuție cazuri de așa-zisă percepție externă evidentă. În mod asemănător, el va pune la îndoială valabilitatea tezei brentaniene referitoare la evidența principială a percepției interne, referindu-se la cazuri de percepție internă neevidentă. Acesta ar fi cazul unei dureri de dinți pe care pacientul o localizează greșit într-un dinte sănătos³⁵. Deși Husserl îl consideră suficient, acest argument nu este constrângător din punctul de vedere al lui Brentano, întrucât evidența percepției interne nu se referă la localizarea durerii, ci la faptul dacă persoana în cauză trăiește sau nu durerea respectivă: deși simt în mod evident că mă doare dintele, mă pot înșela, totuși, în privința localizării durerii. Însă din faptul că nu pot localiza durerea, nu rezultă că nu am o asemenea durere.

Odată tăiată legătura brentaniană indisociabilă percepția internă – evidență, percepție externă – nonevidență, Husserl propune propria soluție a problemei, anume corelarea conceptelor evident – neevident cu cuplul conceptual percepție adecvată – neadecvată: evidente sau adecvate sunt acele percepții în care obiectul este dat în conștiință exact așa cum este el vizat – din acest punct de vedere numai stările psihice proprii pot fi percepute adecvat, inadecvate sau neevidente sunt în schimb acele percepții în care intenția perceptivă nu se împlinește ca atare, iar obiectul vizat este dat în conștiință doar parțial – acesta este cazul cu orice

³³ Husserl, *Cercetări logice* II, partea a doua, cercetările 3, 4 și 5, pp. 382 f., 396.

³⁴ Ps I, 194.

³⁵ Husserl, *Cercetări logice* II, partea a treia, cercetarea 6, pp. 315–316.

percepție a unui obiect spațial din care nu putem intui adecvat decât părțile care ni se oferă privirii, anume părțile din față, părțile din spate ale obiectului fiind doar presupuse, dar neintuite ca atare³⁶.

Cele spuse mai sus nu vor să sugereze în niciun caz ideea că studiul lui Stepanians nu merită citit. Dimpotrivă, el merită citit tocmai pentru că provoacă cititorul, îi stârnește nedumerire, îi pune la probă cunoștințele acumulate și îl determină să le folosească pentru a combate teza studiului. Asemenea studii, scrise onest și cu seriozitate, sunt cu totul binevenite, întrucât stimulează reflecția asupra problemei și conduc la cunoașterea ei aprofundată. Trebuie însă spus că studiile care alcătuiesc volumul nu conțin analize critice de genul celei tocmai realizate de mine. Ele își propun în schimb să analizeze problemele discutate prin referire în primul rând la opera lui Husserl, a clasicilor problemei și, aproape în toate cazurile, la studii scrise în ultimii ani care permit interpretarea problemelor abordate din perspectiva actualității lor sau care sugerează cel puțin o asemenea posibilitate. Spiritul pragmatic în care este concepută cercetarea contemporană și presiunea rezultată de aici asupra filosofilor de a se ocupa cu probleme „actuale”, relevante pentru problematica filosofică contemporană, explică în bună măsură această stare de lucruri. În plus, pe baza studiului lui W. Künne poate fi sesizată clar presupuziția tacită a textelor din volum: în analiza unei probleme nu merită discutat decât cu figuri filosofice de prim rang – cu Husserl, de pildă, pe care Künne își propune să îl corecteze într-un punct important (pp. 97–98) – și, cel mult, cu nume de interpreți deja consacrate. Din această perspectivă, un articol filosofic trebuie în primul rând să fie constructiv și să analizeze clar o problemă, iar nu să combată interpretări inadecvate din literatura secundară. Cred însă că un filosof poate fi mai bine cunoscut nu doar prin intermediul unor contribuții exegetice foarte bine argumentate care explică clar și pun în lumină noi aspecte ale unei probleme, așa cum este cazul studiului lui Künne, ci și prin reexaminarea polemică a tezelor fundamentale ale filosofiei lui.

În al doilea rând, toate studiile din volum sunt relevante pentru modul în care este înțeleasă cercetarea filosofică într-un spațiu cu o tradiție bine definită, așa cum este cazul filosofiei germane. Este vorba de studii focalizate asupra unei probleme, studii care se înscriu fără excepție în discuția contemporană a temei și care, implicit sau explicit, își propun să aducă ceva nou fie prin cercetarea manuscriselor nepublicate ale lui Husserl, fie prin oferirea unei noi abordări a problemei sau prin plasarea ei într-un nou context de abordare furnizat de cele mai multe ori de filosofia analitică. Poate că cel mai relevant din perspectiva acestor exigențe este George Heffernan care a investigat în detaliu conceptul de evidență la Husserl într-un număr considerabil de publicații care au în vedere fie compararea lui Husserl cu

³⁶ Husserl, *op. cit.*, pp. 328–330.

viziunea lui Descartes sau a altor contemporani ai întemeietorului fenomenologiei, fie specificul abordării husserliene în contextul unui anumit volum din *Husserliana* sau, așa cum este cazul de față, în contextul unei singure opere, *Ideea de fenomenologie* (p. 253)³⁷. Acest mod de cercetare filosofică pune în evidență un alt concept al actualității și relevanței ei contemporane decât cel referitor la aplicabilitatea practică. Acest concept gândește cercetarea filosofică ca pe o activitate cu caracter cumulativ, în care cercetătorii aspiră să devină un fel de *cunoscători ultimi* ai unei probleme, oricât de larg sau strâmt ar fi concepută ea, acceptând din capul locului că prin termenul „ultim” nu este avută în vedere o cunoaștere definitivă, ci una în progres care urmărește constant să sesizeze atât semnificația ei, cât și relevanța ei contemporană. Această expresie reunește, așadar, cel puțin trei aspecte: cunoașterea aprofundată a textelor filosofice de bază și a exegezei și, pe de altă parte, cunoașterea acelor probleme din filosofia contemporană care constituie sau pot constitui orizontul de semnificare actual al temei: de pildă, teoria părții și întregului din cea de-a III-a *Cercetare logică* a fost intens studiată abia după ce Mulligan, Simons și Smith au lansat tema mereologiei în cadrul Școlii lui Brentano³⁸, după cum teoria judecății și a stării de fapt în calitate de corelat intențional al ei din cea de-a V-a *Cercetarea logică* a devenit interesantă abia după ce autorii tocmai menționați, Künne și alții și-au pus problema lămuririi statutului stărilor de fapt și a istoriei acestui termen³⁹. O afirmație făcută de Rudolf Haller în prefața la una dintre cărțile lui consacrate filosofiei austriece: o lucrare care nu aduce nimic nou merită la fel de puțin scrisă pe cât merită citită, explică cât se poate de bine succesul demersului întreprins de acești autori, ca și interesul pe care-l suscită fiecare dintre aceste studii reunite în volumul apărut la Editura Meiner.

³⁷ Autorul precizează chiar în prima notă că textul publicat în engleză cu titlu omonim nu constituie o simplă traducere a textului german și invită cititorul să compare ambele variante pentru a-i înțelege poziția (p. 248).

³⁸ V. în acest sens lucrările editate de B. Smith, *Parts and Moments. Studies in Logic and Formal Ontology*, München, Philosophia, 1982, și *Foundation of Gestalt Theory*, München, Philosophia, 1988; v., de asemenea, studiul lui B. Smith, *Sachverhalt*, în J. Ritter and K. Gründer (Eds.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Bd. 8: R-Sc. Basel, Schwabe & Co, 1992, pp. 1102–1113.

³⁹ După cum o să arăt în prezentarea conferinței *Mind and Language*, acești autori au avut un rol major în aducerea la lumină a gândirii timpurii a lui Husserl. Într-un interviu publicat într-unul din numerele „Revistei de filosofie” (tom LVI, nr. 5–6, 2009, pp. 525–530), Paul Janssen, elev al lui Ludwig Langrebe, considera că filosofia timpurie a lui Husserl nu este actuală din punct de vedere gnoseologic, el fiind preocupat preponderent, precum mulți alți fenomenologi germani contemporani, de fenomenologia târzie a lui Husserl.